

НОРМАТИВНЕ ПІДґРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ

REGULATORY BASIS FOR ENSURING THE SECURITY OF PERSONS PARTICIPATING IN CRIMINAL PROCEEDING IN UKRAINE

Свінцицький А.В., здобувач

Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

В умовах становлення сучасної української державності важливе значення відіграє проведення судово-правової реформи, завданням якої є ефективніше забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи. Особливу роль відіграє реформування деяких інститутів кримінального провадження, де права, свободи людини і громадянина можуть обмежуватися чи не найбільше.

Зазначено, що законодавством України передбачена можливість забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Проте застарілість правових норм (відповідний закон діє в Україні з 1994 року), невідповідність їх чинному законодавству та суспільним реаліям зумовлює необхідність здійснити реформування цього інституту.

Доведено, що інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, регулюється кількома нормативно-правовими актами. Спеціальний закон, який регулює цей інститут кримінального провадження, є застарілим і не відповідає вимогам сучасної кримінальної процесуальної діяльності та європейським стандартам. Крім того, чинний КПК України майже не містить норм, які б визначали суб'єктів та процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Зазначено, що у КПК України у деяких статтях йдеться про забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. Проте процесуального порядку, підстав застосування і особливостей реалізації відповідних заходів на практиці не визначено. Зокрема, в нормативному документі передбачено лише право на застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, можливість їх застосування в закритому судовому засіданні.

Визначено, що інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, потребує законодавчого удосконалення. З огляду на сказане доведено, що необхідним кроком судово-правової реформи в Україні є прийняття кардинально нового закону про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, який відповідатиме чинному національному законодавству, вимогам міжнародних договорів та європейській практиці. Доцільним вважаємо також передбачити процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, у чинному КПК України.

Ключові слова: забезпечення безпеки, кримінальне провадження, правові засади, слідчий, потерпілий, свідок, заходи безпеки.

In the context of the formation of modern Ukrainian statehood, it is important to carry out judicial and legal reform, the task of which is to more effectively ensure the rights, freedoms and legitimate interests of the individual. A special role is given to the reform of some institutions of criminal proceeding, where the rights, freedoms of man and citizen may be limited to the greatest extent.

It is noted that the legislation of Ukraine provides for the possibility of ensuring the safety of persons involved in criminal proceeding. However, the obsolescence of legal norms (the relevant law has been in force in Ukraine since 1994), their inconsistency with current legislation and social realities necessitates the reform of this institution.

It is proved that the institution of ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings is regulated by several regulations. The special law governing this institution of criminal proceeding is outdated and does not meet the requirements of modern criminal procedure and European standards. In addition, the current CPC of Ukraine contains almost no rules that would determine the subjects and the procedural order of ensuring the safety of persons involved in criminal proceeding.

It is noted that the CPC of Ukraine in some articles is about ensuring the safety of participants in criminal proceeding. However, the procedural order, grounds for application and features of the implementation of relevant measures in practice are not defined. In particular, the normative document provides only for the right to apply security measures to persons involved in criminal proceeding, the possibility of their application in a closed court session.

It is determined that the institution of ensuring the safety of persons involved in criminal proceeding needs legislative improvement. In view of the above, it is proved that the necessary step of judicial and legal reform in Ukraine is the adoption of a radically new law on ensuring the safety of persons involved in criminal proceeding, which will comply with current national legislation, international treaties and European practice. We also consider it expedient to envisage a procedural procedure for ensuring the safety of persons involved in criminal proceeding in the current CPC of Ukraine.

Key words: security, criminal proceeding, legal basis, investigator, victim, witness, safety measures.

В умовах становлення сучасної української державності важливе значення має проведення судово-правової реформи, завданням якої є ефективніше забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи. Особливу роль відіграє реформування деяких інститутів кримінального провадження, де права, свободи людини і громадянина можуть обмежуватися чи не найбільше.

Одним із таких інститутів кримінального провадження, який необхідно реформувати, є забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Як слушно зазначає А. Орлеан, на практиці трапляються ситуації, коли потерпілі чи свідки відмовляються давати показання чи ухиляються від вчинення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, під впливом певних обставин змінюють попередні свідчення, надають неповні чи не чіткі показання з огляду на реальну чи потенційну загрозу застосування до них, їхніх родичів та членів сімей насильства, залякування, психічного примусу чи інших форм протиправного впливу [8, с. 88]. Все це призво-

дить до порушення основних засад кримінального провадження, передбачених у ст. 7 КПК України, а зрештою – до зменшення ефективності кримінального провадження.

Варто зазначити, що законодавством України передбачена можливість забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Проте застарілість правових норм (відповідний закон діє в Україні з 1994 року), невідповідність їх чинному законодавству та суспільним реаліям зумовлює необхідність здійснити реформування цього інституту.

Дослідженням інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, займалися такі вчені, як В. Зеленецький, Б. Качмар, Г. Коновалова, М. Копетюк, А. Орлеан, Г. Середа, С. Фурс, В. Шепітько тощо.

Досліджуючи інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, ми звернули особливу увагу на його нормативне забезпечення. У ст. 3 Конституції України проголошено: «Людина, її

життя й здоров'я, честь та гідність, недоторканість і безпека визнаються найважливішою соціальною цінністю, захищати й відстоювати які й належить саме державі» [5]. Отже, Основний Закон держави визначає захист прав і свобод людини та громадянина як пріоритетний напрям діяльності правоохоронних органів держави, особливо під час кримінального провадження.

Закони України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначають поняття названих вище заходів і деякі процесуальні особливості їх застосування. Так, під заходами забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, розуміється «здійснення правових, організаційних, технічних або інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі, гідності таких осіб від протиправних посягань із метою створення комфортних умов для здійснення й забезпечення правосуддя» [1; 2].

У 2012 році прийнято Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України, в якому в деяких статтях йдеться про забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. Проте процесуального порядку, підстав застосування і особливостей реалізації відповідних заходів на практиці не визначено.

Якщо звернутися до норм попереднього КПК України, який діяв з 1960 року, такі положення були присутні. Зокрема, було визначено, що «рішення про застосування цього заходу проводилось безпосередньо слідчим без залучення представників інших правоохоронних органів, вони ж безпосередньо застосовували цей захід» [7].

Також аналіз норм КПК України 1960 року свідчить, що у цьому нормативному акті визначалися підстави застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Так, відповідно до ст. 52-1 КПК 1960 року зазначено, що за наявності відповідних підстав особи, які брали участь у кримінальному провадженні, в разі реальної загрози їхньому життю, здоров'ю, житлу чи майну мали право за забезпечення безпеки. Приводом для цього могли бути заява учасника кримінального провадження, члена його сім'ї або близького родича, звернення керівника відповідного державного органу, безпосереднє отримання слідчим інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу й майну осіб, котрі беруть участь у кримінальному провадженні, або членів їхніх сімей та близьких родичів – фактичні дані, що свідчать про наявність підстав для застосування заходів безпеки. У ч. 2 цієї статті КПК України був передбачений перелік осіб, які мають право на забезпечення безпеки: 1) особа, яка заявила до правоохоронного органу про злочин або в іншій формі брала участь у виявленні, запобіганні, припиненні й розкритті злочину чи сприяла цьому; 2) потерпілий або його представник у кримінальній справі; 3) підозрюваний, обвинувачений, захисники та законні представники; 4) цивільний позивач, цивільний відповідач і їхні представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 5) свідок; 6) експерт, спеціаліст, перекладач і поняті; 7) члени сімей та близькі родичі осіб, названих у попередніх пунктах 1–6, якщо за допомогою погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального провадження [7].

Якщо аналізувати чинний КПК України, можна дійти висновку, що в ньому передбачено лише право на застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, можливість їх застосування у закритому судовому засіданні.

Так, у п. 5 ч. 2 ст. 27 КПК України передбачено, що здійснення кримінального провадження в закритому судовому засіданні можливе, якщо є необхідність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному

провадженні [6]. Також у КПК України визначено порядок проведення окремих слідчих (розшукових) дій, під час яких застосовуються заходи безпеки: пред'явлення для впізнання, допит, передбачено оскарження рішень, дій, бездіяльності слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки тощо [4, с. 1–3].

Таким чином, підтримаємо думку Г.В. Коновалової, що залишаються невизначеними проблемні нормативні питання, які не знайшли свого вирішення у попередньому КПК України: щодо визначення критеріїв (підстав) застосування такого заходу безпеки, як нерозголошення відомостей про особу, взяту під захист; щодо обов'язкової перевірки свідчень таких осіб в разі виникнення сумнівів щодо їх правдивості та взагалі щодо допустимості показань «анонімних» свідків (особа свідка фактично не перевіряється, оскільки відсутня відповідна процедура) та деякі інші [4, с. 1–3].

Варто зазначити, що в Україні вже були спроби вдосконалення вищезазначеного інституту кримінального провадження. Зокрема, в проєкті КПК України за реєстраційним № 1233 від 13.12.2007 року представлено поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні»; визначено перелік осіб, які мають право на забезпечення безпеки; передбачено права та обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи безпеки; зазначено органи, котрі зобов'язані забезпечувати безпеку визначеного кола осіб; передбачено підстави й приводи для застосування заходів безпеки; порядок вирішення питання щодо застосування заходів безпеки та сам порядок застосування; нерозголошення відомостей про особу, стосовно якої здійснюються заходи безпеки; підстави, приводи й порядок скасування заходів безпеки; оскарження рішень про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування [9]. Проте цей законопроект так і не був прийнятий, хоч і містив кардинально нові ідеї, які б певною мірою вдосконалили процес забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Отже, ми можемо стверджувати, що інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, потребує удосконалення. З цього приводу повністю погоджуємося з науковою позицією Б. Качмар, що новий погляд на систему забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, є необхідним у зв'язку з невідповідністю деяких положень Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. КПК України, появою значного обсягу рішень ЄСПЛ, в яких у контексті ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод дається ґрунтовна оцінка заходів безпеки, що застосовуються в рамках кримінального процесу [3, с. 2].

Підсумовуючи, зазначимо, що інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, регулюється кількома нормативно-правовими актами. Спеціальний закон, який регулює цей інститут кримінального провадження, є застарілим і не відповідає вимогам сучасної кримінальної процесуальної діяльності та європейським стандартам. Крім того, чинний КПК України майже не містить норм, які б визначали суб'єктів та процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

З огляду на сказане, необхідним кроком судово-правової реформи в Україні є прийняття кардинально нового закону про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, який відповідатиме чинному національному законодавству, вимогам міжнародних договорів та європейській практиці. Вважаємо за доцільне також передбачити процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, у чинному КПК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
2. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51.
3. Качмар Б.М. Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с.
4. Коновалова Г.В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 20 (3). С. 1–3.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 88.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28 груд. 1960 р. № 1000-05 (втрат. чинн.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення 13.09.2020).
8. Орлеан А. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до європейських стандартів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 3 (7). С. 87–92.
9. Проект КПК України (підготовлений В.Р. Мойсиком, І.В. Вернидубовим, С.В. Ківаловим, Ю.А. Кармазіним). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31115 (дата звернення 13.09.2020).